

ISSN 2181-9130

Doi Journal 10.26739/2181-9130

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

11 ЖИЛД, 8 СОН

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 11, НОМЕР 8

JOURNAL OF LAW RESEARCH

VOLUME 11, ISSUE 8

ТОШКЕНТ-2026

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF LAW RESEARCH

№8 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2026-8>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Abdurasulova Qumriniso Raimqulovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Fayziev Shoxrud Farmonovich
yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

12.00.01 - ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ / ТЕОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА, ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ / THEORY OF LAW AND STATE, HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

Boboyev Halimboy Boboyevich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Ahmedshaeva Mavlyuda Axatovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Adilxodjayeva Surayyo Maxkamovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Sattorov Abdug'affor
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Yosuke Shamoto
yuridik fanlar doktori, professor (Yaponiya)
Umarxanova Dildora Sharipxanovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Nematov Jo'rabek Nematilloevich
yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

12.00.02 - КОНСТИТУЦИОННЫЙ ҲУҚУҚ, МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ, МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ / КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; ФИНАНСОВОЕ ПРАВО / CONSTITUTIONAL LAW; ADMINISTRATIVE LAW; FINANCIAL RIGHT

Malikova Gulchexra
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Xusanov Ozod Tillabayevich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Selimanova Svetlana Mixaylovna
yuridik fanlar doktori (O'zbekiston)

Xvan Leonid Borisovich
yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)
Peshkova Xristina Vyacheslovovna
yuridik fanlar doktori, dotsent (Rossiya)
Sung Un Lee
yuridik fanlar doktori, professor (Janubiy Koreya)

12.00.03 - ҲУҚУҚРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ / ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО / CIVIL LAW; BUSINESS LAW; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Oqyulov Omonboy
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Ro'zinazarov Shuhrat Nuraliyevich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Ruziyev Rustam Jabborovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Borotov Mirodiljon Xomudjonovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Toshev Boboqul Norqobilovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Shomuxamedova Zamira Shoislamovna
yuridik fanlar doktori, (O'zbekiston)
Ahmad Issa Altweissi
yuridik fanlar doktori, professor (Iordaniya)
Mexmonov Kambariddin Miradxanovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

12.00.04 - ҲУҚУҚРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ХЎЖАЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ҲАҚАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ / ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО; ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО; АРБИТРАЖНЫЙ ПРОЦЕСС И МЕДИАЦИЯ / CIVIL PROCEDURE LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW; ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

Esanova Zamira Normurodovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Mamasidiqov Muzaffar Musajonovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Jason A.
Kanton Federal sud markazi (AQSH)
Borut Strazisar
Yuridik bo'lim boshlig'i (Sloveniya)

12.00.05 - МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ / ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ / THE LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Usmanova Muborak Akmalxanovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Gasanov Mixail Yuriyevich
yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)
Sattorova Gulnoza Djurakulovna
yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Murodova Gulnora
yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)
Denisov Gleb
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)

Fayziyev Shuxrat Xasanovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Usmonov Muhammadi Bahridinovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Xolmuminov Juma
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Jo'rayev Yuldash Achilovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Nurmatov Mirg'olib Mirzayevich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Po'latov Baxtiyor Xalilovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Salomov Baxrom Salomovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Osmonaliyev Qayrat
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Mirzayev Aziz
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Aleksey Kibalnik
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Kudryavtsev Vladislav Leonidovich
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Sergey Shoshin
yuridik fanlar doktori, dotsent (Rossiya)
James B.
Eaglin Federal sud markazi (AQSH)

Rustambayev Mirzayusup Hakimovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Zufarov Rustam Axmedovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Kabulov Rustam
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Rajabova Mavjuda Abdullayevna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Ismailov Isomiddin
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Hamidov Nurmuhammad Orif o'g'li
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (O'zbekiston)
Yuldoshev Rifat Raxmadjonovich
yuridik fanlar doktori, professor (Tojikiston)
Djansarayeva Rima Ernatovna
yuridik fanlar doktori, professor (Qozog'iston)
Yelena Antonyan Aleksandrovna
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Matthew Light
yuridik fanlar doktori, professor (Kanada)
Qo'shayev Nurali Mahmudovich
yuridik fanlar nomzodi, dotsent (O'zbekiston)

Inog'omjonova Zumratxon Fatxullayevna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Pulatov Yuriy Safiyevich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
To'laganova Gulchehra Zaxitovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Muxiddinov Faxriddin Muxiddinovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Mirazov Davron Miragzamovich
yuridik fanlar doktori (O'zbekiston)
Rijakov Aleksandr Petrovich
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)

Stoyko Nikolay Genadyevich
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Iskandarov Zayniddin
yuridik fanlar doktori, professor (Tojikiston)
Sergey Pen
yuridik fanlar doktori, professor (Qozog'iston)
Aleksey Purs
yuridik fanlar doktori, dotsent (Belarus)
Jurgen Maurer
yuridik fanlar doktori, professor (Germaniya)
Kevin Curtin
yuridik fanlar doktori, professor (AQSH)

Ismoilov Bahodir Islamovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Matkarimova Gulchehra Abdusamatovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Yuldasheva Govxerjan
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Alexander Trunk
yuridik fanlar doktori, professor (Germaniya)

1. Axadov Sobirjon Murodovich

JANGOVR SPORT MUHITIDA KRIMINAL SUBMADANIYATNING SHAKLLANISHI, SABABLARI HAMDA XAVF-XATARLARI.....5

2. Хуррамова Адолат Баходир кизи

“ХУҚУҚИЙ МАНФААТ” АТАМАСИНИНГ ГЕНЕЗИСИ ВА ЭВОЛЮЦИЯСИ: МАҲАЛЛИЙ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ.....12

3. Xojimuhamedova Dilbar Rixsiboyevna

ADLIYA XODIMINING KASBIY KOMPETENSIYALARIDA MUOMALA MADANIYATI....24

4. Shermatov Elyor

SUV KADASTR AXBOROTI VA UNI HUQUQIY REJIMI: TUSHUNCHASI, TURLARI VA TARTIBGA SOLISH MASALALARI.....31

5. Mamarasulov Doston Rustam o‘g‘li

NOMULKIY XUSUSIYATGA EGA IJRO HUJJATLARI: TUSHUNCHA VA TURLARI, MAJBURIY IJRO ETISH CHORALARINI AMALGA OSHIRISHNING UMUMIY SHARTLARI.....38

6. Ҳамидов Нурмуҳаммад Ориф ўғли

СУНЬИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ВА УНДАН ФОЙДАЛАНИБ ЖИНОЯТ СОДИР ЭТГАНЛИК УЧУН ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИККА ОИД АЙРИМ ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ТАЖРИБАСИ.....45

7. Курбанов Маъруфжон Мамадаминвич

АТРОФ-МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ВА ТАБИАТДАН ФОЙДАЛАНИШ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР УЧУН ЖАВОБГАРЛИК МУАММОЛАРИ.....54

8. Mirxamidov Mirmansur Mirshaxidovich

UYUSHGAN JINOYATCHILIKNING TUSHUNCHASI, MOHIYATI HAMDA KRIMINOLOGIK VA HUQUQIY JIHATLARI.....62

9. Primov Baxtiyor Olim o‘g‘li

AYRIM XORIJIY DAVLATLAR JINOYAT QONUNCHILIGIDA KRIPTO-AKTIVLARGA OID JINOIY QILMISHLAR UCHUN JAVOBGARLIKNING QIYOSIY-HUQUQIY TAHLILI.....69

10. Тўхтаев Фирдавс Мустафокул ўғли

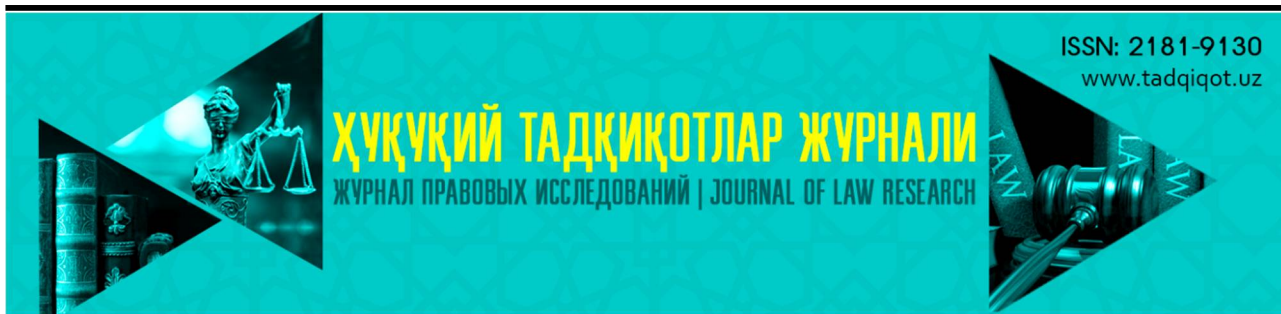
ЭКСТРЕМИЗМНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ВА ИЖТИМОИЙ ХАВФИ.....81

11. Тўраев Эшон Амиджонович

ЁШЛАР ЎРТАСИДАГИ УЮШГАН ЖИНОИЙ ГУРУҲЛАР ФАОЛИЯТИНИ ФОШ ЭТИШНИНГ ХАЛҚАРО-ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА ТРАНСМИЛЛИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ.....90

12. Муродов Бахтиёржон Баходирович, Омонов Зафаржон Рахмоналиевич

ИШНИ СУДГА ҚАДАР ЮРИТИШДА СУД НАЗОРАТИНИНГ ТАШКИЛИЙ-ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА ПРОЦЕССУАЛ ЧЕГАРАЛАРИ.....101

Хуррамова Адолат Баҳодир қизи,
Тошкент давлат юридик университети мустақил изланувчиси
E-mail: adolat.xurramova@mail.ru

“ҲУҚУҚИЙ МАНФААТ” АТАМАСИНИНГ ГЕНЕЗИСИ ВА ЭВОЛЮЦИЯСИ: МАҲАЛЛИЙ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ

For citation: Khurramova Adolat Bakhodir qizi. THE GENESIS AND EVOLUTION OF THE CONCEPT OF "LEGAL INTEREST": A COMPARATIVE ANALYSIS OF DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE. Journal of Law Research. 2026, 11 vol., issue 8.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.23067384>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада ҳуқуқ фанининг энг мунозарали ва ҳанузгача ягона доктринал ечимини топмаган категорияларидан бири – “ҳуқуқий манфаат” (шунингдек, “қонуний манфаат”, “қонун билан қўриқланадиган манфаат” деб ҳам юритиладиган) тушунчасининг генезиси ва тарихий эволюцияси қиёсий–тарихий ҳамда герменевтик методология асосида таҳлил қилинади. Муаллиф мазкур категориянинг илдиэларини рим ҳуқуқидаги ижтимоий фойда (utilitas) ғоясидан бошлаб, немис ҳуқуқий позитивизми ва “манфаатлар юриспруденцияси” (Р. фон Иеринг), “рефлекс права” концепцияси (Ф. Регельсбергер, А. Тон), инглиз–америка аналитик юриспруденцияси (У.Н. Хохфелд, Х.Л.А. Харт, М. Крамер), рус дореволюцион ва совет ҳуқуқий мактаблари (Н.М. Коркунов, М.А. Гурвич, Н.И. Матузов, Н.С. Малейн, А.В. Малько, Н.А. Шайкенов) орқали ўтказиб, ниҳоят замонавий Ўзбекистон қонунчилиги ва миллий ҳуқуқшунослик доктринасига кузатади. Мақолада “ҳуқуқий манфаат”нинг субъектив ҳуқуққа нисбатан мустақил ҳодиса эканлиги, унинг тузилиши ва мезонлари борасидаги илмий баҳс–мунозаралар танқидий нуқтаи назардан қўриб чиқилади ҳамда муаллифнинг хулоса ва таклифлари баён этилади.

Калит сўзлар: ҳуқуқий манфаат, қонуний манфаат, қонун билан қўриқланадиган манфаат, субъектив ҳуқуқ, манфаатлар юриспруденцияси, манфаатдор шахс.

Хуррамова Адолат Баҳодир қизи,
Самостоятельный соискатель Ташкентского
государственного юридического университета
E-mail: Adolat.Xurramova@mail.ru

ГЕНЕЗИС И ЭВОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЯ «ЗАКОННЫЙ ИНТЕРЕС»: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОТЕЧЕСТВЕННОГО И ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

АННОТАЦИЯ

В данной статье на основе сравнительно-исторической и герменевтической методологии анализируется генезис и историческая эволюция понятия «законный интерес» (также именуемого «правовой интерес», «интерес, охраняемый законом») — одной из наиболее

дискуссионных категорий юридической науки, до сих пор не получившей единого доктринального разрешения. Автор прослеживает корни данной категории начиная с идеи общественной пользы (*utilitas*) в римском праве, через немецкий правовой позитивизм и «юриспруденцию интересов» (Р. фон Иеринг), концепцию «рефлекса права» (Ф. Регельсбергер, А. Тон), англо-американскую аналитическую юриспруденцию (У.Н. Хохфельд, Х.Л.А. Харт, М. Крамер), дореволюционную русскую и советскую правовые школы (Н.М. Коркунов, М.А. Гурвич, Н.И. Матузов, Н.С. Малеин, А.В. Малько, Н.А. Шайкенов), вплоть до современного законодательства Узбекистана и национальной правовой доктрины. В статье критически рассматриваются научные дискуссии относительно самостоятельного характера «законного интереса» по отношению к субъективному праву, его структуры и критериев, а также излагаются авторские выводы и предложения.

Ключевые слова: законный интерес, правовой интерес, интерес, охраняемый законом, субъективное право, юриспруденция интересов, заинтересованное лицо.

Khurramova Adolat Bakhodir qizi,

Independent researcher at Tashkent State University of Law

E-mail: Adolat.Xurramova@mail.ru

THE GENESIS AND EVOLUTION OF THE CONCEPT OF "LEGAL INTEREST": A COMPARATIVE ANALYSIS OF DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

ANNOTATION

This article examines, on the basis of comparative-historical and hermeneutic methodology, the genesis and historical evolution of the concept of “legal interest” (also referred to as “lawful interest” or “interest protected by law”) — one of the most contested categories in legal science that has yet to receive a unified doctrinal resolution. The author traces the roots of this category from the idea of social benefit (*utilitas*) in Roman law, through German legal positivism and the “jurisprudence of interests” (R. von Ihering), the “reflex of law” concept (F. Regelsberger, A. Thon), Anglo-American analytical jurisprudence (W.N. Hohfeld, H.L.A. Hart, M. Kramer), pre-revolutionary Russian and Soviet legal schools (N.M. Korkunov, M.A. Gurvich, N.I. Matuzov, N.S. Malein, A.V. Malko, N.A. Shaykenov), and finally up to contemporary Uzbek legislation and national legal doctrine. The article critically examines scholarly debates concerning the independent nature of “legal interest” in relation to subjective right, as well as its structure and criteria, and presents the author's conclusions and proposals.

Keywords: legal interest, lawful interest, interest protected by law, subjective right, jurisprudence of interests, interested party.

Кириш:

Ҳуқуқ тизимининг деярли барча тармоқларида – конституциявий, фуқаролик, маъмурий, меҳнат, фуқаролик–процессуал ва маъмурий–процессуал соҳаларда – қонунчилик матнлари “ҳуқуқ” ва “эркинлик” атамалари билан бир қаторда “қонуний манфаат” ёки “қонун билан қўриқланадиган манфаат” иборасини ҳам мунтазам равишда қўллайди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 44–моддасида ҳар бир шахсга ўз ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш кафолатланган бўлса, амалдаги Фуқаролик процессуал, Иқтисодий процессуал ва Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекслар “манфаатдор шахс”нинг “бузилган ёки низолашилаётган ҳуқуқи ёхуд қонун билан қўриқланадиган манфаатини” ҳимоя қилиш ҳуқуқидан баҳс юритади [1; 2]. Демак, қонунчилик даражасида “ҳуқуқ” ва “манфаат” бир–биридан фарқли, мустақил ҳимоя объектлари сифатида эътироф этилади.

Шу билан бирга, диққатга сазовор бир ҳолат мавжуд: на амалдаги қонунчилик, на расмий доктрина “ҳуқуқий манфаат” ёхуд “қонуний манфаат”нинг ягона, умумэътироф этилган ҳуқуқий таърифини бермайди. Н.И. Матузов таъкидлаганидек, қонунчи ҳар бир атама

ёки иборанинг мазмунини алоҳида изоҳлаб бериши шарт эмас – бу вазифа фан зиммасига, яъни доктринал (илмий) талқин воситасига юклатилади [3]. Айнан шу боис “ҳуқуқий манфаат” тушунчасининг мазмун–моҳиятини очиб бериш, унинг тарихий генезиси ва эволюциясини ўрганиш ҳуқуқ назарияси олдида турган долзарб вазифалардан бирига айланади.

Мазкур муаммонинг илмий–амалий кўлами кенг: у, бир томондан, ҳуқуқ назарияси доирасидаги “субъектив ҳуқуқ” тушунчасининг чегараларини аниқлаш билан, иккинчи томондан эса – амалий суд–ҳимоя механизмларининг самарадорлиги билан бевосита боғлиқ. Агар суд амалиётида “ким манфаатдор шахс ҳисобланади”, “қандай манфаат қонун билан кўрикланади” деган саволларга аниқ жавоб берилмаса, бу – фуқароларнинг судга мурожаат қилиш ҳуқуқини амалда чекланишига олиб келиши мумкин. Шу боис “ҳуқуқий манфаат” категориясининг назарий–методологик ечими шунчаки академик қизиқиш эмас, балки инсон ҳуқуқларини самарали ҳимоя қилишнинг зарурий шартидир.

Мавзунинг долзарблиги яна шундаки, “ҳуқуқий манфаат” атамаси турли тарихий даврларда ва турли ҳуқуқий тизимларда мутлақо бошқа–бошқа мазмун касб этиб, шаклланган: у рим ҳуқуқида “фойда” (utilitas) тушунчаси орқали, немис пандектистикасида “манфаатлар юриспруденцияси” орқали, инглиз–америка тизимида “interest theory of rights” орқали, совет ва пост–совет даврида эса “қонуний манфаат” (законный интерес) мустақил конституциявий–процессуал категорияси орқали ривожланган. Мазкур йўналишларнинг ҳар бири ўзига хос генетик илдизга, ички мантикий тузилишига ва терминологик аппаратга эга бўлиб, уларни бир-биридан ажратган ҳолда эмас, балки яхлит қиёсий–тарихий контекстда ўрганиш зарур. Айнан мана шу вазифани ҳал этиш – мазкур мақоланинг асосий мақсадини ташкил этади.

Тадқиқот методологияси сифатида мақолада тарихий–ҳуқуқий, қиёсий–ҳуқуқий ва формал–мантикий таҳлил усуллари, шунингдек герменевтик (матн шарҳлаш) ёндашув қўлланилди. Муаллиф материалларни тарихий кетма–кетлик (хронологик) тамойили асосида, яъни рим ҳуқуқидан бошлаб, немис пандектистикаси, инглиз–америка аналитик юриспруденцияси ва совет мактаблари орқали ўтиб, замонавий Ўзбекистон қонунчилигигача бўлган йўлни изчил кузатиш орқали тизимлаштирди. Бундай ёндашув “ҳуқуқий манфаат” атамасининг ҳар бир тарихий босқичдаги мазмуний ўзгаришини ва турли ҳуқуқий оилалар ўртасидаги ўзаро таъсир жараёнларини яхлит ҳолда кўрсатиш имконини беради.

“Манфаат” категориясининг умумназарий–фалсафий илдизлари

“Манфаат” (лот. interesse – “аҳамиятли бўлмоқ”, “ўртада турмоқ”) тушунчаси, аввало, фалсафа, социология ва сиёсий иқтисод фанларининг умумназарий категорияси сифатида шаклланган бўлиб, кейинчалик ҳуқуқ фанига кўчирилган. Россия катта энциклопедиясида кўрсатилишича, тадқиқотчиларнинг бир қисми манфаат билан эҳтиёжни айнан бир хил ҳодиса деб ҳисобласа, бошқалари уларни фарқлайди: эҳтиёж объектив хусусиятга эга бўлса, манфаатда субъектнинг иродавий–англанган элементи мавжуд бўлади [4]. Демак, манфаат – бу шунчаки эҳтиёж эмас, балки субъект томонидан англанган, муайян ижтимоий неъматга эга бўлишга қаратилган интилиш ҳисобланади.

Немис фалсафасида, хусусан Гегель таълимотида, шахс манфаати билан объектив ахлоқийлик (Sittlichkeit) ўртасидаги диалектик боғлиқлик масаласи кўтарилган бўлиб, бу ғоя кейинчалик Иерингнинг реалистик ҳуқуқ таълимотига бевосита таъсир кўрсатди. Маркнинг ижтимоий назария қарашларида эса манфаат ижтимоий муносабатларнинг моддий асосини ифодаловчи категория сифатида талқин қилинган ва бу қараш совет ҳуқуқ фанида “манфаат – ижтимоий муносабатларнинг ҳаракатлантирувчи кучи” деган методологик тезисга айланди. Шундай қилиб, ҳуқуқ фанидаги “ҳуқуқий манфаат” тушунчаси – ижтимоий фалсафа, психология ва сиёсий иқтисоддан ўзлаштирилган умумназарий “манфаат” категориясининг ҳуқуқий шаклга айланиши, яъни унинг нормалар ва процессуал воситалар орқали институционаллашуви натижасидир.

Рим ҳуқуқи ва табиий–ҳуқуқий мактаб: дастлабки куртаклар

Кўпчилик тадқиқотчилар “ҳуқуқий манфаат” ғоясининг узоқ тарихий илдизларини рим ҳуқуқидан излайдилар. Машҳур рус романисти И.А. Покровский ўзининг “Претор ҳуқуқининг генезиси” номли асарида кўрсатганидек, рим юристи учун асосий савол “мазкур ҳолатда

фуқаролик ҳуқуқи мавжудми” эмас, балки “жараёнда нимани амалга ошириш мумкин” саволи қуйилган [5, б. 189; 6]. Бошқача айтганда, классик рим ҳуқуқида яхлит субъектив ҳуқуқлар тизими эмас, балки муайян ҳимояланадиган манфаатларга мос келувчи даъволар (actiones) тизими мавжуд эди – бу эса “манфаат –ҳимоянинг асоси” деган тамойилнинг генетик бошланғич нуқтасидир. Рим ҳуқуқшунослари ижтимоий фойда (utilitas publica) ва хусусий фойда (utilitas privata) ўртасидаги фарқлашни ҳуқуқни оммавий ва хусусийга бўлишнинг асосий мезони сифатида кўрганлар – бу эса Ульпианга нисбат берилган машҳур таснифнинг моҳиятини ташкил этади.

Табиий ҳуқуқ мактаб вакиллари (Гроций, Пуфендорф, кейинроқ – тарихий мактаб вакиллари Савиньи ва Пухта) эса манфаат категориясини алоҳида ажратмасдан, аксинча, субъектив ҳуқуқни инсон иродасининг эркин намоён бўлиши (иродавий назария – Willenstheorie) сифатида талқин қилдилар. Айнан мана шу иродавий концепцияга қарши ўлароқ, XIX асрнинг иккинчи ярмида немис ҳуқуқшунослигида тамомила янги, реалистик йўналиш – Рудольф фон Иерингнинг “манфаатлар юриспруденцияси” майдонга келди, бу эса “ҳуқуқий манфаат” тушунчасининг ҳақиқий, илмий маънодаги генезис нуқтаси ҳисобланади.

Немис юристи Рудольф фон Иеринг (1818–1892) ҳуқуқ фани тарихида “манфаатлар назарияси”нинг бевосита асосчиси сифатида тан олинган [7]. Ўзининг “Ҳуқуқдаги мақсад” (“Der Zweck im Recht”) асарида у ўзи “реалистик” деб атаган концепцияни илгари сурди: унинг фикрича, ҳар қандай ҳуқуқий институт муайян мақсаднинг маҳсули бўлиб, мақсадсиз ҳуқуқий норма мавжуд бўлиши мумкин эмас [8]. Иеринг субъектив ҳуқуқни икки унсурнинг – субстанционал (моддий) унсур, яъни фойда/манфаат, ва формал унсур, яъни унинг судда ҳимояланишининг бирлашуви сифатида таърифлади [9]. Унинг машҳур формуласи бўйича, субъектив ҳуқуқ – бу “юридик жиҳатдан ҳимояланган манфаат”(rechtlich geschütztes Interesse) дир [10].

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, замонавий тадқиқотчилар Иеринг таълимотини соддалаштирилган ҳолда талқин қилишдан огоҳлантирадилар. Хусусан, унинг “ҳуқуқ – юридик жиҳатдан ҳимояланган манфаатдир” деган формуласини тўғридан-тўғри “ҳуқуқ умуман манфаатдир” тарзида тушуниш нотўғри бўлар эди: Иеринг фақат субъектив ҳуқуқни, объектив ҳуқуқни эмас, манфаат категорияси орқали таърифлаган, шунингдек унинг таълимоти Гегель фалсафаси билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, бу масала ҳанузгача тўлиқ таржима қилинмаган ва етарлича тадқиқ этилмаган [11]. Шунга қарамай, айнан Иеринг илк бор манфаатни ҳуқуқнинг марказий, конституциявий унсурига айлантирди ва бу билан кейинги 150 йиллик илмий баҳс-мунозараларнинг фундаментини яратди.

Иеринг ва Савиньи издоши Бернхард Виндшейд ўртасида кечган илмий полемика алоҳида эътиборга лойиқ. Виндшейд субъектив ҳуқуқни “ирода ҳукмронлиги” (Willensmacht) сифатида ҳимоя қилар, Иеринг эса бунга қарши ўлароқ иродани ҳуқуқнинг “ҳаракатлантирувчи кучи” эмас, балки манфаатни амалга оширишнинг воситаси, дея ҳисоблар эди [12]. Дикқатга сазоворлиги шуки, Иеринг иродани умуман инкор этмаган – унинг фикрича, “мақсадсиз онгли ирода мавжуд бўлмайди”, “манфаат иродавий қарорни мукаббат шартлайди” [13]. Демак, “иродавий назария” ва “манфаатлар назарияси” ўртасидаги қарама-қаршилиқ мутлақ эмас, балки субъектив ҳуқуқ моҳиятидаги устувор унсурни белгилашга оид методологик фарқдир ва бу баҳс ҳанузгача, хусусан инглиз–америка аналитик юриспруденциясида (қуйида ушбу масала кўрилади), ҳанузгача давом этмоқда.

Иеринг манфаатлар назариясини илгари сургандан сўнг, немис ҳуқуқшунослигида дарҳол танқидий савол туғилади: агар ҳар қандай ҳуқуқий норма муайян манфаатни ҳимоя қилиш учун чиқарилган бўлса, унда объектив норма орқали “сояда” ҳимояланадиган, лекин мустақил субъектив ҳуқуққа айланмаган манфаатлар мавжудми? Мана шу саволга жавобан немис ҳуқуқшунослари Фердинанд Регельсбергер [14] ва Август Тон “ҳуқуқнинг рефлекс” (Rechtsreflex) деб номланган концепцияни ишлаб чиқдилар. Уларнинг фикрича, объектив ҳуқуқий норма баъзан субъектга бевосита субъектив ҳуқуқ бермайди, балки бошқа шахсларнинг мажбуриятларини белгилаш орқали билвосита (“рефлексив тарзда”) унинг

манфаатини ҳимоя қилади. Мана шу “билвосита ҳимояланадиган манфаат” кейинчалик “қонун билан қўриқланадиган манфаат” тушунчасининг доктринал кўринишига айланди.

Ушбу концепциянинг илмий аҳамияти шундаки, у биринчи марта “субъектив ҳуқуқ” ва “ҳуқуқий манфаат”ни бир-биридан фарқлайдиган назарий асосни таклиф қилди: субъектив ҳуқуқ – бу манфаатни амалга ошириш учун мустақил равишда талаб қилиш имконияти (яъни, “формал унсур” – даъво ёрдамида ҳимояланиши) мавжуд бўлган ҳолат бўлса, “рефлекс ҳуқуқ” ҳолатида бундай мустақил талаб қилиш имконияти мавжуд эмас, манфаат фақат объектив норманинг “ён таъсири” сифатида ҳимояланади. Айнан мана шу дифференциация кейинчалик рус ва совет процессуал ҳуқуқида “субъектив ҳуқуқ” ва “қонуний манфаат”ни ажратишнинг методологик негизини ташкил этди.

Континентал Европа ҳуқуқшунослигидан фарқли ўлароқ, инглиз-америка ҳуқуқий тафаккурида манфаат категорияси бошқача – аналитик йўл билан ривожланди. 1913 йилда америкалик юрист Уэсли Ньюком Хохфелд (1879–1918) ўзининг “Суд мулоҳазаларида қўлланиладиган асосий ҳуқуқий тушунчалар” номли машҳур мақоласини нашр эттирди [15]. Хохфелд ҳуқуқий муносабатларни таҳлил қилишда “ҳуқуқ” ва “мажбурият” тушунчаларининг етарли эмаслигини қайд этиб, саккизта асосий атамадан иборат (“ҳуқуқ”, “мажбурият”, “имтиёз”, “ҳақсизлик”, “ваколат”, “жавобгарлик», «иммунитет”, “ноқобиллик”) аналитик тизимни таклиф қилди [16]. Гарчи Хохфелднинг ўзи “манфаат” тушунчасини марказий категория сифатида қўлламаган бўлса-да, унинг таҳлили кейинчалик “ҳуқуқ назарияси”даги “манфаат назарияси” (interest theory) ва “ирода назарияси” (will theory) ўртасидаги замонавий баҳс-мунозаранинг методологик пойдеворига айланди.

Замонавий инглиз–америка юриспруденциясида манфаат назариясининг йирик намояндалари сифатида Мэттью Крамер, шунингдек аввалроқ Х.Л.А. Харт, Карл Уэллман, Найджел Симмондс ва Хиллел Штайнерларнинг номларини қайд этиш мумкин [17]. Манфаат назариячиларининг фикрича, агар Х зиммасидаги мажбурият, одатда, Ҳ манфаатларини таъминлашга хизмат қилса, у ҳолда бу – Ҳ учун ҳуқуқ ҳисобланади; бу концепция кенгрок бўлиб, у ҳатто болалар ёки ҳайвонларнинг ҳуқуқларини ҳам қамраб олади, чунки улардан “ирода”ни талаб қилиш мумкин эмас [18]. Ирода назарияси тарафдорлари (масалан, Х. Штайнер ва қисман Дж. Раз) эса ҳуқуқни фақат ихтиёрий назорат ва тасарруф этиш имконияти мавжуд бўлган ҳолатлардагина тан оладилар. Ушбу баҳс-мунозара, аслида, континентал Европада Иеринг ва Виндшейд ўртасида бошланган баҳсининг инглиз-америка ҳуқуқий тизимидаги замонавий давоми, десак, муболаға бўлмайди - бу эса “ҳуқуқий манфаат” категориясининг умумжаҳон ҳуқуқий тафаккурдаги универсал аҳамиятидан далолат беради.

XIX аср охири – XX аср бошларида немис манфаатлар юриспруденцияси рус ҳуқуқий тафаккурига ҳам кириб келди. Н.М. Коркунов, С.А. Муромцев, П.И. Новгородцев, И.А. Покровский ва Г.Ф. Шершеневич каби таниқли рус ҳуқуқшунослари манфаат категориясини ўз тадқиқотларида фаол қўллай бошладилар [19]. Хусусан, С.А. Муромцев ўзининг “Ҳуқуқнинг таърифи ва асосий тақсимооти” асарида ҳуқуқни ижтимоий манфаатларни муҳофаза қилиш воситаси сифатида кўрган бўлса, Г.Ф. Шершеневич “Ҳуқуқнинг умумий назарияси”да субъектив ҳуқуқ моҳиятига доир мунозарага муносиб ҳисса қўшди [20]. Бу давр рус доктринасининг ўзига хослиги шундаки, у Иерингнинг реалистик концепциясини ва Регельсбергер-Тоннинг “рефлекс ҳуқуқ” ғоясини бир-бирига бирлаштирган ҳолда, миллий фуқаролик ва процессуал ҳуқуқи учун мослаштирилган концептуал аппаратни шакллантира бошлади.

Совет ҳуқуқ фанида “ҳуқуқий манфаат” категориясининг мустақил тадқиқот объектига айланиши, аввало, фуқаролик-процессуал ҳуқуқ соҳасида кечди. 1949 йилда нашр этилган “Даъво ҳуқуқи” номли фундаментал асарида М.А. Гурвич даъво кўзгатиш ҳуқуқининг шарти сифатида “юридик манфаат”тушунчасини тадқиқ этди [21]. Унинг фикрича, буржуа фуқаролик процессида ва айрим давлатлар қонунчилигида даъво кўзгатиш ҳуқуқи даъвогарнинг сўралаётган ҳал қилув қарорига нисбатан юридик манфаатга эга бўлиши билан боғланади [22]. Гурвич, шунингдек, ўзининг “Даъво ҳуқуқи тушунчаси тарихига оид очерк”

асарида манфаат категориясининг рим ҳуқуқидаги ва Покровскийнинг претор ҳуқуқи концепциясидаги илдиэларини кўрсатиб ўтди [6].

1968 йилда совет фуқаролик-процессуал ҳуқуқининг асосчиларидан бири “қонун билан қўриқланадиган манфаат” тушунчасининг норматив ҳужжатларда (жумладан, Фуқаролик қонунчилиги асослари ва ФПКда) қўлланилиши масаласини қўйди: унинг фикрича, ёки субъектив ҳуқуқлардан ташқари ҳимояланадиган бошқа манфаатлар умуман мавжуд эмаслигини исботлаш керак эди, ёки, аксинча, бу тушунчанинг ҳуқуқийлигини тан олиб, уни назарий ва тармоқ фанлари даражасида чуқур тадқиқ этиш зарур эди [23]. Ушбу дилемма кейинги ўн йилликларда совет ва пост-совет ҳуқуқ фанининг марказий муаммоларидан бирига айланди – ва бу масала ҳанузгача яқуний ечимини топгани йўқ.

“Қонуний манфаат”ни мустақил умумназарий ҳуқуқий категория даражасига қўтарган Саратов ҳуқуқ мактабининг асосчиси, профессор Николай Игнатъевич Матузовга тегишлидир. Унинг 1972 йилда чоп этилган “Шахс. Ҳуқуқлар. Демократия: субъектив ҳуқуқнинг назарий муаммолари” номли монографик тадқиқотида биринчи марта “фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари” деган аънавий иборанинг замирида объектив ва субъектив ҳуқуқдаги икки мустақил ҳодиса яширинганлиги асослаб берилди [24; 25]. Матузовнинг фикрича, қонуний манфаат – бу шахснинг муайян неъматдан фойдаланиш ёки ваколатли органларга мурожаат қилиш имконияти бўлиб, у субъектив ҳуқуқдан фарқли ўлароқ, аниқ мажбур этилган шахс-корреспондентга эга эмас ва фақат “умумий”, “қонунга зид бўлмаслик” тарзидаги ҳимоядан фойдаланади.

Матузовнинг ушбу концепцияси кейинчалик у ва А.В. Малько ҳаммуаллифлигида яратилган “Давлат ва ҳуқуқ назарияси” дарслигида янада ривожлантирилди, унда “қонуний манфаатлар” алоҳида боб сифатида ажратилди [26]. Мазкур ёндашувнинг методологик аҳамияти шундаки, у илк бор “қонуний манфаат”ни субъектив ҳуқуқнинг “кичик” ёки “тўлиқсиз” шакли сифатида эмас, балки ўз мустақил ички табиатига, тузилишига ва ҳимоя механизмларига эга бўлган алоҳида ҳуқуқий ҳодиса сифатида тан олди.

Совет ва пост-совет ҳуқуқ фанидаги манфаат назариясининг ривожланишида қозоғистонлик олим, профессор Нағашбай Аманғалиевич Шайкеновнинг ҳиссаси алоҳида эътиборга лойиқ. С.С. Алексеевнинг шогирди бўлган Шайкенов 1990 йилда Свердловскда нашр этилган “Шахс манфаатларини ҳуқуқий таъминлаш” («Правовое обеспечение интересов личности») номли фундаментал монографиясида қўп йиллик назарий изланишларини яқунлади ва 1992 йилда шу мавзуда докторлик диссертациясини ҳимоя қилди [27; 28]. Шайкенов манфаатнинг ҳуқуқдаги турли даражаларини – “инсон ҳуқуқлари”, “қонуний манфаатлар” ва “субъектив ҳуқуқлар” тарзида – тизимли равишда таснифлади ва уларнинг ҳар бирини алоҳида ҳуқуқий воситалар (инструментал жиҳат) ҳамда алоҳида ҳимоя объектлари (предметли жиҳат) орқали структуравий тавсифлади [29].

Шайкенов концепциясининг ўзига хос жиҳати шундаки, у манфаатни фақат процессуал (даъво қўзғатиш шарт) ёки фақат моддий-ҳуқуқий (субъектив ҳуқуқнинг унсури) категория сифатида эмас, балки шахс ва жамиятнинг ижтимоий-ҳуқуқий алоқаларининг умумий “пирамида”сининг зинапоёси сифатида кўрсатиб ўтди: инсон ҳуқуқлари – энг умумий, конституциявий даражада; қонуний манфаатлар – оралиқ, тан олинган, лекин ҳали тўлиқ субъективлашмаган даражада; субъектив ҳуқуқлар эса – аниқ, конкретлашган ва тўлиқ ҳимояланадиган даражада намоён бўлади.

“Қонуний манфаат” ва “субъектив ҳуқуқ” ўртасидаги чегара масаласи ҳанузгача энг мунозарали масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Н.В. Витрук, масалан, қонуний манфаатни субъектив ҳуқуқ каби шахснинг ижтимоий неъматдан фойдаланиш, муайян тарзда ҳаракат қилиш, муайян шахслардан талаб қилиш ва ваколатли давлат ҳамда жамоат ташкилотларига ҳимоя учун мурожаат қилиш имконияти сифатида таърифлаган [30]. Бироқ бу таъриф амалда қонуний манфаатни субъектив ҳуқуқ билан тенглаштиради ва уларни бир-биридан ажратувчи мезонни бермайди – бу эса баъзи тадқиқотчилар томонидан асосли равишда танқид қилинмоқда [31].

Бошқа муаллифлар, жумладан Н.С. Малейн, қонуний манфаатни “қонунда акс этган манфаат” сифатида, А.В. Малько эса субъектив ҳуқуқ билан қонун билан қўриқланадиган манфаатнинг ҳар иккиси ҳам шахсга берилган ва давлат томонидан муайян даражада қафолатланган ҳуқуқий имконият сифатидаги умумий сифатларга эга эканини таъкидлайди [32]. Р.Е. Гукасян эса процессуал манфаатни моддий-ҳуқуқий манфаатдан (қонун билан қўриқланадиган манфаатдан) ҳамда субъектив моддий ҳуқуқдан фарқлашни таклиф этади – унинг концепциясида манфаат уч босқичли бўлади: субъектив ҳуқуқ уни воситалайдиган моддий манфаат, шу манфаатга қарама-қарши турувчи қонун билан қўриқланадиган (алоҳида) манфаат ва, ниҳоят, ушбу иккисидан фарқли процессуал манфаат [33].

Замонавий рус доктринасида мавжуд ёндашувларни икки йирик гуруҳга бирлаштириш таклиф этилган: ижтимоий концепция ва формал-юримдик концепция. Ижтимоий концепция тарафдорлари қонуний манфаатни, аввало, ижтимоий ҳодиса – субъектнинг муайян неъматга интилиши сифатида кўрсалар, формал-ҳуқуқий концепция тарафдорлари уни фақат норманинг “мазмунда” акс этган ёки норма орқали “руҳсат этилган” ҳолат сифатида таҳлил қиладилар; муаллифлар, шунингдек, учинчи – ижтимоий-ҳуқуқий концепцияни ҳам таклиф этишади, унда манфаатнинг ҳар иккала – ижтимоий ва формал-юримдик – жиҳатлари уйғунлаштирилади [34]. Мазкур таснифни, бизнингча, ҳозирги кундаги энг методологик жиҳатдан пишиқ ёндашув деб баҳолаш мумкин, чунки у на “соф ижтимоийлаштириш”, на “соф позитивистик формализм”га берилиб кетмасдан, манфаатнинг дуалистик – ҳам ижтимоий, ҳам ҳуқуқий – табиатини тан олади.

Шахсан бизнинг нуқтаи назаримизча, “ҳуқуқий манфаат”ни субъектив ҳуқуқдан фарқлашнинг энг ишончли мезони – бу мажбур этилган шахс(лар)нинг аниқлик даражаси ва ҳимоя воситасининг мустақиллик даражасидир. Субъектив ҳуқуқда манфаатдор шахсга аниқ мажбурият юкланган шахс (ёки шахслар доираси) корреспондент сифатида қарши туради ва бу шахс ўз хатти-ҳаракати (ёки ҳаракатсизлиги) орқали ушбу мажбуриятни бажаришга мажбур; ҳуқуқий манфаатда эса бундай аниқ корреспондент мавжуд эмас – манфаат фақат объектив ҳуқуқ тартибининг умумий “фонида”, унинг бошқа мақсадларни кўзлаб чиқарилган нормалари орқали билвосита (“рефлексив тарзда”, Регельсбергер-Тон терминологиясида айтганда) ҳимояланади. Шу маънода, XIX аср охирида шаклланган “рефлекс ҳуқуқ” концепцияси ҳанузгача ўз методологик қувватини йўқотмаган, десак хато бўлмайди.

“Ҳуқуқий манфаат”нинг мустақил ҳуқуқий ҳодиса эканини тан олиш, ўз навбатида, унинг ички тузилишини ва турларини аниқлаш заруратини келтириб чиқаради. Доктринада, одатда, ҳуқуқий манфаатнинг таркибида икки асосий унсур ажратилади: биринчиси – моддий (мазмуний) унсур, яъни субъект интилайган ижтимоий неъматнинг ўзи (мулкӣ, номулкӣ, ташкилий ва бошқа неъматлар); иккинчиси – процессуал (ҳимоя) унсур, яъни ушбу неъматга эга бўлиш имкониятини суд ёки бошқа ваколатли орган олдида ҳимоя қилиш имконияти. Айнан мана шу иккинчи унсурнинг мавжудлиги ҳуқуқий манфаатни оддий, ҳуқуқдан ташқаридаги (масалан, соф ахлоқий ёки диний) манфаатдан фарқлайди.

Турларга ажратиш мезонларига келсак, адабиётда ҳуқуқий манфаатлар, аввало, субъектлар доирасига кўра – шахсий (индивидуал) ва умумий (жамоат, давлат) манфаатларга; мазмунига кўра – мулкӣ ва номулкӣ манфаатларга; ҳуқуқ тармоқларига кўра – конституциявий, фуқаролик, маъмурий, меҳнат, оилавий ва процессуал манфаатларга; ниҳоят, ҳимоя даражасига кўра – тўғридан-тўғри (норма матнида бевосита кўрсатилган) ва билвосита (норманинг умумий мазмунидан келиб чиқадиган, “рефлексив”) манфаатларга бўлинади. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, “манфаатлар тўқнашуви” институтининг ҳуқуқий табиатини тушунишда ҳам айнан мана шу таснифлаш аҳамиятли ўрин тутди: чунки давлат хизматчисининг шахсий манфаатдорлиги билан фуқаролар, ташкилотлар, жамият ёки давлатнинг қонуний манфаатлари ўртасидаги можаро моҳиятан – икки хил даражадаги (хусусий ва оммавий) манфаатнинг тўқнашувидир [37].

Юқорида кўрсатилган таснифлаш мезонларининг кўплиги, ўз навбатида, “ҳуқуқий манфаат” тушунчасининг мураккаб, кўп қиррали, “полисемантик” табиатидан далолат беради – бу эса, ўз навбатида, В.В. Субочев каби замонавий рус тадқиқотчилари томонидан ҳам

алоҳида таъкидланган: уларнинг фикрича, атаманинг мантикий-семантик мураккаблиги («логико-семантические трудности») кўп маъноли терминологиядан фойдаланиш зарурати билан бевосита боғлиқ [22]. Шу нуктаи назардан қараганда, ҳуқуқий манфаатнинг ягона, барча ҳолатларга бирдек мос келадиган легал таърифини бериш эҳтимоли унчалик юқори эмас – бунинг ўрнига, бизнингча, тармоқ ҳуқуқи доирасида (масалан, алоҳида-алоҳида фуқаролик-процессуал, маъмурий-процессуал ва моддий-ҳуқуқий) аниқ мезонларни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқроқдир.

Ўзбекистон қонунчилиги ва ҳуқуқшунослик доктринасида атаманинг шаклланиши

Мустақил Ўзбекистон ҳуқуқ тизимида “ҳуқуқий манфаат” атамаси совет ҳуқуқий меросидан ворислик қилинган ҳолда, аммо миллий қонунчилик ва суд амалиёти эҳтиёжларига мослаштирилган тарзда ривожланди. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексида фуқаролик ҳуқуқларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг “ҳуқуқлари ҳамда қонун билан кўриқланадиган манфаатлари”ни бузмаслик тамойили мустаҳкамланган [1]. Фуқаролик процессуал кодекси эса фуқаролик суд ишларини юритиш вазифаларини белгилашда фуқароларнинг “шахсий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари”ни ҳамда “эркинликлари ва қонуний манфаатлари”ни ҳимоя қилишни алоҳида кўрсатиб ўтади, шунингдек “ҳар қандай манфаатдор шахс” бузилган ёки низолашилаётган ҳуқуқи ёхуд “қонун билан кўриқланадиган манфаати”ни ҳимоя қилиш учун судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эга эканини мустаҳкамлайди [2; 35].

Шунга ўхшаш тушунчалар Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексида ҳам кузатилади: унда “манфаатдор шахс” тушунчаси орқали ҳам ҳуқуқ, ҳам қонуний манфаат ҳимоя объекти сифатида параллел равишда кўрсатилади [36]. Шунингдек, 2024 йил 5 июнда қабул қилинган “Манфаатлар тўқнашуви тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунида фуқаролар, ташкилотлар, жамият ва давлатнинг “қонуний манфаатлари” тушунчаси мустақил ҳуқуқий институт даражасида мустаҳкамланиб, “манфаатлар тўқнашуви” тушунчасининг таркибий унсури сифатида шахснинг фуқаролар, ташкилотлар, жамият ёки давлатнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига зид келувчи шахсий манфаатдорлиги кўрсатилади [37; 38]. Бу ҳолат “қонуний манфаат”нинг Ўзбекистон ҳуқуқ тизимида нафақат процессуал (судга мурожаат қилиш асоси сифатида), балки моддий-ҳуқуқий ва ҳатто маъмурий-профилактик (коррупцияга қарши курашиш) аҳамиятга ҳам эга бўлган мураккаб, кўп қиррали категорияга айланганидан далолат беради.

Шу билан бирга, эътироф этиш лозимки, миллий ҳуқуқшунослик доктринасида “ҳуқуқий манфаат”, “қонуний манфаат” тушунчасининг умумназарий, монографик даражадаги тадқиқи ҳозирча етарли эмас – кўпгина ишлар мазкур категорияни фақат тармоқ (айниқса процессуал) ҳуқуқи доирасида, амалдаги қонунчилик нормаларини шарҳлаш нуктаи назаридан ўрганади, унинг умумназарий-фалсафий генезиси ва хорижий тажриба билан қиёсий таҳлили эса алоҳида, чуқур тадқиқотни талаб қилади. Мазкур ҳолат – айнан ушбу мақоланинг ёзилишига асосий сабаблардан бирини ташкил этади.

Миллий ҳуқуқшунослик доктринасида “манфаат” ва “қонуний манфаат” категорияларига оид тадқиқотлар, асосан, икки йўналишда олиб борилмоқда. Биринчи йўналиш вакиллари мазкур тушунчани маъмурий–ҳуқуқий ва конституциявий–ҳуқуқий нуктаи назардан, давлат бошқаруви ва фуқаролар ҳуқуқларини таъминлаш контекстида ўрганадилар – бунда манфаат кўпроқ давлат органи фаолиятининг қонунийлиги ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш кафолатлари билан боғлиқ ҳолда таҳлил қилинади. Иккинчи йўналиш эса мазкур категорияни фуқаролик ва фуқаролик–процессуал ҳуқуқи доирасида, шартномавий ва мулкӣ муносабатлар, шунингдек “манфаатдор шахс”нинг процессуал мақоми масалалари билан боғлиқ ҳолда тадқиқ этади. Шуни таъкидлаш жоизки, ушбу икки йўналиш ўртасида етарли даражада методологик ўзаро алоқа мавжуд эмас – бу эса миллий доктринада “ҳуқуқий манфаат”нинг яхлит, умумназарий концепциясини шакллантиришга тўсқинлик қилмоқда.

Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Давлат ва ҳуқуқ институти томонидан белгиланган устувор илмий йўналишлар қаторида “ҳуқуқий тил ва ҳуқуқий терминологияни такомиллаштириш” вазифасининг алоҳида кўрсатилгани [42] тасодифий эмас, деб ҳисоблаймиз: айнан терминологик аниқлик – фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларини самарали ҳимоя қилишнинг зарурий шартларидан биридир. “Ҳуқуқий манфаат” атамасининг мазмунини аниқлаштириш эса, ўз навбатида, мана шу умумий вазифанинг таркибий қисми сифатида қаралиши лозим.

Гарбий Европа ва инглиз–америка ҳуқуқий тизимларида “ҳуқуқий манфаат” ғояси бугунги кунда янги, аммо генетик жиҳатдан узвий боғлиқ шаклларда намоён бўлмоқда. Хусусан, Европа Иттифоқининг Умумий маълумотларни муҳофаза қилиш регламенти (GDPR)нинг 6 - моддаси шахсий маълумотларни қайта ишлашнинг қонуний асосларидан бири сифатида “қонуний манфаат” (legitimate interest) тушунчасини назарда тутди [39]. Европа маълумотларни муҳофаза қилиш кенгашининг 2024 йилги йўриқномаларида кўрсатилишича, “қонуний манфаат” қонунийлик, аниқ ифодаланганлик ва реаллик (спекулятив бўлмаслик) мезонларига жавоб бериши лозим [40], бу эса, моҳиятан, юз йил олдин Иеринг ва унинг издошлари томонидан шакллантирилган “манфаат – ҳимояланиши учун ҳуқуқий асосга эга бўлиши керак” деган тамойилнинг замонавий трансформациясидир.

Инсон ҳуқуқлари бўйича Европа конвенциясининг 8-11-моддаларида қўлланиладиган “қонуний мақсад” (legitimate aim) концепцияси ҳам, ўз навбатида, давлатнинг шахс ҳуқуқларига аралашувини оқловчи манфаатлар (миллий хавфсизлик, жамоат тартиби, соғлиқни сақлаш, бошқаларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш ва ҳ.к.) рўйхатини белгилайди [41]. Дикқатга сазоворки, Европа инсон ҳуқуқлари суди амалиётида “қонуний мақсад”нинг мавжудлиги, одатда, “қонунийлик” ва “демократик жамиятда зарурлик” мезонлари билан бирга текширилади – бу эса мазкур концепциянинг континентал-европача “манфаатлар балансини топиш” анъанасидан келиб чиққанини кўрсатади. Шундай қилиб, Иерингдан бошланган манфаат назарияси бугунги кунда нафақат миллий фуқаролик - процессуал ҳуқуқда, балки ер юзидаги энг замонавий халқаро - ҳуқуқий ва рақамли-ҳуқуқий институтларда ҳам ўз давомини топмоқда.

Хулоса ва таклифлар

Юқорида ўтказилган тарихий-қиёсий таҳлил шуни кўрсатадики, “ҳуқуқий манфаат” тушунчасининг генезиси бир чизиқли эмас, балки кўп марказли жараён бўлган: у рим ҳуқуқидаги ижтимоий фойда ғоясидан бошланиб, немис пандектистикасида (Иеринг, Регельсбергер, Тон) назарий жиҳатдан шаклланди, инглиз-америка аналитик юриспруденциясида (Хохфелд ва унинг издошлари) мустақил формал-мантикий йўналиш сифатида ривожланди, рус дореволюцион ва совет ҳуқуқшунослигида (Гурвич, Матузов, Малеин, Малько, Шайкенов) процессуал ва умумназарий категория даражасида институционаллашди ва, ниҳоят, мустақил Ўзбекистон қонунчилиги ҳамда доктринасида миллий-ҳуқуқий шаклда қайта ишланмоқда.

Шу асосда қуйидаги хулоса ва таклифларни илгари суриш мумкин: биринчидан, “ҳуқуқий манфаат”ни субъектив ҳуқуқнинг “кичрайтирилган” ёки “тўлиқсиз” шакли сифатида эмас, балки ўзининг мустақил генезиси, тузилиши ва ҳимоя механизмига эга бўлган алоҳида ҳуқуқий ҳодиса сифатида тан олиниши зарур; иккинчидан, мазкур категорияни фарқлашда энг мақбул мезон сифатида – юқорида асослаб берилганидек – мажбур этилган шахснинг аниқлик даражаси ва ҳимоя воситасининг мустақиллик даражасини олиш тавсия этилади; учинчидан, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида турли кодекс ва қонунларда қўлланилаётган “қонуний манфаат”, “ҳуқуқий манфаат” ва “қонун билан кўриқланадиган манфаат” атамалари ўртасидаги терминологик мутаносибликни таъминлаш, зарур бўлса, уларни ягона легал таъриф билан бирлаштириш мақсадга мувофиқдир; тўртинчидан, миллий ҳуқуқшунослик доктринасида мазкур категориянинг умумназарий, монографик даражадаги, хорижий тажриба билан чуқур қиёсланган тадқиқотларини кенгайтириш заруратини алоҳида таъкидлаш лозим.

Хулоса қилиб айтганда, “ҳуқуқий манфаат” – бу нафақат тор процессуал-техник атама, балки ҳуқуқнинг моҳияти, унинг ижтимоий вазифаси ва инсон эркинлиги билан чегараланиши

масалаларини ўзида мужассамлаштирган фундаментал ҳуқуқий-фалсафий категориядир. Уни чуқур ва ҳар томонлама ўрганиш – нафақат назарий, балки амалий, қонунчилик техникаси ва суд амалиёти нуқтаи назаридан ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси, 1995 йил 21 декабрь (1–қисм) // lex.uz. URL: <https://lex.uz/docs/111189> (Civil Code of the Republic of Uzbekistan, December 21, 1995 (Part 1) // lex.uz.)
2. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодекси // lex.uz. URL: <https://www.lex.uz/acts/186105> (Civil Procedure Code of the Republic of Uzbekistan // lex.uz.)
3. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. — Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1972. — 292 с. (Matuzov N.I. Personality. Rights. Democracy. Theoretical Problems of Subjective Rights. — Saratov: Saratov University Press, 1972. — 292 p.)
4. Интерес в праве // Большая российская энциклопедия. URL: <https://bigenc.ru/c/interes-v-prave-56da3b> (Interest in Law // Great Russian Encyclopedia.)
5. Покровский И.А. Генезис преторского права. — М., 1902. — С. 189. (Pokrovsky I.A. Genesis of Praetorian Law. — Moscow, 1902. — P. 189.)
6. Гурвич М.А. Очерк истории понятия права на иск // КиберЛенинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ocherk-istorii-ponyatiya-prava-na-isk> (Gurvich M.A. An Outline of the History of the Concept of the Right to Bring an Action // CyberLeninka.)
7. Учение Р. Иеринга о праве в современном российском правоведении // КиберЛенинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/uchenie-r-ieringa-o-prave-v-sovremennom-rossiyskom-pravovedenii> (R. Ihering's Doctrine of Law in Modern Russian Legal Scholarship // CyberLeninka.)
8. Иеринг Р. фон. Цель в праве (Der Zweck im Recht). — СПб., 1881. (Ihering R. von. The Purpose in Law (Der Zweck im Recht). — St. Petersburg, 1881.)
9. Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. — М.: Статут, 2000. URL: http://civil.consultant.ru/elib/books/3/page_9.html (Ioffe O.S. Selected Works on Civil Law: From the History of Civil Law Thought. Civil Legal Relationship. — Moscow: Statut, 2000.)
10. Учение о субъективном праве // Мастер права. URL: <https://www.masterprava.com/law-articles/uchenie-o-subektivnom-prave/> (The Doctrine of Subjective Rights // Master of Law.)
11. К постановке вопроса о цели в праве по воззрениям Р. Иеринга // КиберЛенинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-postanovke-voprosa-o-tseli-v-prave-po-vozzreniyam-r-ieringa> (On Raising the Question of Purpose in Law According to the Views of R. Ihering // CyberLeninka.)
12. Учение о субъективном праве // Мастер права (полемика Иеринг–Виндшейд). URL: <https://www.masterprava.com/law-articles/uchenie-o-subektivnom-prave/> (The Doctrine of Subjective Rights // Master of Law (the Ihering–Windscheid debate).)
13. Regelsberger F. Pandekten. Bd. I. — Leipzig, 1893. (Regelsberger F. Pandects. Vol. I. — Leipzig, 1893.)
14. Hohfeld W.N. Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning and Other Legal Essays. — New Haven: Yale University Press, 1919. (Hohfeld W.N. Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning and Other Legal Essays. — New Haven: Yale University Press, 1919.)
15. Hohfeld's Legal Relations. URL: <https://ics.uci.edu/~alspagh/cls/shr/hohfeld.html> (Hohfeld's Legal Relations.)

16. Rights and Persons — Hohfeldian Analysis // A Theory of Legal Personhood. Oxford Academic. URL: <https://academic.oup.com/book/35026/chapter/298855344> (Rights and Persons — Hohfeldian Analysis // A Theory of Legal Personhood. Oxford Academic.)
17. Theories of rights: an overview of Hohfeld's analysis of rights // iPleaders. URL: <https://blog.ipleaders.in/theories-of-rights-an-overview-of-hohfelds-analysis-of-rights/> (Theories of Rights: An Overview of Hohfeld's Analysis of Rights // iPleaders.)
18. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. — СПб., 1904; Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. — М., 1912. (Korkunov N.M. Lectures on the General Theory of Law. — St. Petersburg, 1904; Shershenevich G.F. General Theory of Law. — Moscow, 1912.)
19. Муромцев С.А. Определение и основное разделение права. — М., 1879. (Muromtsev S.A. Definition and Fundamental Division of Law. — Moscow, 1879.)
20. Гурвич М.А. Право на иск. — М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1949. (Gurvich M.A. The Right to Bring an Action. — Moscow–Leningrad: USSR Academy of Sciences Press, 1949.)
21. Юридический интерес как предпосылка права на предъявление иска в суд // КиберЛенинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskiy-interes-kak-predposylka-prava-na-predyavlenie-iska-v-sud> (Legal Interest as a Prerequisite for the Right to Bring a Claim before a Court // CyberLeninka.)
22. Законный интерес как правовая категория // Интернет-конференции Сибирского юридического университета. URL: <https://conf.siblu.ru/zakonnyy-interes-kak-pravovaya-kategoriya> (Legitimate Interest as a Legal Category // Online Conferences of the Siberian Law University.)
23. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: учебник. — 5-е изд. — М.: Дело РАНХиГС, 2022. — 528 с. (Matuzov N.I., Malko A.V. Theory of State and Law: Textbook. — 5th ed. — Moscow: Delo RANEPa, 2022. — 528 p.)
24. Николай Игнатьевич Матузов — один из основоположников саратовской школы теоретиков права // КиберЛенинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nikolay-ignatievich-matuzov-odin-iz-osnovopolozhnikov-saratovskoy-shkoly-teoretikov-prava> (Nikolai Ignatievich Matuzov — One of the Founders of the Saratov School of Legal Theorists // CyberLeninka.)
25. Матузов Н.И. Теория государства и права: учебник / Н.И. Матузов, А.В. Малько. — М., 2004. Гл. 18. «Законные интересы». (Matuzov N.I. Theory of State and Law: Textbook / N.I. Matuzov, A.V. Malko. — Moscow, 2004. Chapter 18. “Legitimate Interests.”)
26. Шайкенов Н.А. Правовое обеспечение интересов личности. — Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1990. (Shaikenov N.A. Legal Protection of Personal Interests. — Sverdlovsk: Ural University Press, 1990.)
27. Шайкенов Н.А. Правовое обеспечение интересов личности: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. — Алма-Ата, 1992. — 47 с. (Shaikenov N.A. Legal Protection of Personal Interests: Author's Abstract of a Dissertation for the Degree of Doctor of Legal Sciences, Specialization 12.00.01. — Alma-Ata, 1992. — 47 p.)
28. Заветы Нагашбая Шайкенова // Postfactum.kz. URL: <https://postfactum.kz/ru/pravo/159-zavety-nagashbaya-shajkenova> (The Legacy of Nagashbai Shaikenov // Postfactum.kz.)
29. Субъективное право и законный интерес: проблемы соотношения // КиберЛенинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/subektivnoe-pravo-i-zakonnyy-interes-problemy-sootnosheniya> (Subjective Right and Legitimate Interest: Problems of Their Correlation // CyberLeninka.)
30. Понятие законного интереса в праве // КиберЛенинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-zakonnogo-interesa-v-prave> (The Concept of Legitimate Interest in Law // CyberLeninka.)
31. Малько А.В. Законные интересы советских граждан: дис. ... канд. юрид. наук. — Саратов, 1985. (Malko A.V. Legitimate Interests of Soviet Citizens: Dissertation for the Degree of Candidate of Legal Sciences. — Saratov, 1985.)

32. Гукасян Р.Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве. — Саратов, 1970. (Gukasyan R.E. The Problem of Interest in Soviet Civil Procedural Law. — Saratov, 1970.)
33. Понятие законного интереса в праве (классификация теорий) // КиберЛенинка. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-zakonno-go-interesa-v-prave> (The Concept of Legitimate Interest in Law (Classification of Theories) // CyberLeninka.)
34. Ўзбекистон Республикасининг Иқтисодий процессуал кодекси // sirdaryo.adliya.uz. URL: <https://sirdaryo.adliya.uz/sirdaryo/uz/interaktivnye-uslugi/sizning-savolingiz/> (Economic Procedural Code of the Republic of Uzbekistan // sirdaryo.adliya.uz.)
35. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекси // lex.uz. URL: <https://lex.uz/acts/3527353> (Code of Administrative Judicial Proceedings of the Republic of Uzbekistan // lex.uz.)
36. Ўзбекистон Республикасининг “Манфаатлар тўқнашуви тўғрисида”ги Қонуни, ЎРҚ–931–сон, 2024 йил 5 июнь // lex.uz. URL: <https://lex.uz/docs/6952742> (Law of the Republic of Uzbekistan “On Conflict of Interests,” No. O’RQ–931, June 5, 2024 // lex.uz.)
37. «Манфаатлар тўқнашуви тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни: илмий шарҳ // Zenodo. URL: <https://zenodo.org/records/18280739> (Law of the Republic of Uzbekistan “On Conflict of Interests”: Scientific Commentary // Zenodo.)
38. Guidelines 1/2024 on the processing of personal data based on Article 6(1)(f) GDPR // European Data Protection Board, 2024. URL: https://www.edpb.europa.eu/system/files/2024-10/edpb_guidelines_202401_legitimateinterest_en.pdf (Guidelines 1/2024 on the Processing of Personal Data Based on Article 6(1)(f) GDPR // European Data Protection Board, 2024.)
39. Guidelines 1/2024, EDPB (мезонлар: қонунийлик, аниқлик, реаллик) // ўша манба. (Guidelines 1/2024, EDPB (criteria: legality, specificity, reality) // same source.)
40. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights // Council of Europe / European Court of Human Rights. URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/wp-content/uploads/2020/09/Guide-to-Art.-8-of-the-ECtHR-COE-and-ECtHR-1.pdf> (Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights // Council of Europe / European Court of Human Rights.)
41. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Давлат ва ҳуқуқ институтини ташкил этиш тўғрисида (устувор илмий йўналишлар) // regulation.gov.uz. URL: <https://regulation.gov.uz/uz/document/18818> (On the Establishment of the Institute of State and Law of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan (Priority Research Areas) // regulation.gov.uz.)

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF LAW RESEARCH

Taqdim etilayotgan maqolalarga qo'yilgan talablar:

1. Maqola o'zbek, ingliz va rus tillarida qabul qilinadi va Microsoft Word dasturida Times New Roman shriftida 12 kegl, 1 satr oralig'ida, sahifalar barcha tomondan 2 sm qoldirilgan bo'lishi shart. Satr boshi - 1,25 sm bo'lib, satrlarni eniga to'g'irlash, so'zlarni boshqa qatorga ko'chirish avtomatik tarzda bo'lishi lozim.
2. Birinchi qator o'ng tomondan muallifning familiyasi, ismi va otasining ismi, ikkinchi qatorda muallifning ish joyi, lavozimi, ilmiy darajasi va unvoni va e-mail, uchinchi qatorda sahifaning o'rtasida bosh va qalin harflar bilan maqolaning nomi yoziladi. Ushbu ma'lumotlar o'zbek, ingliz va rus tillarda berilishi lozim.
3. Keyingi qatordan o'zbek, ingliz va rus tillarida kamida 60 ta o'zbek, ingliz va rus tillarida so'zdan iborat annotatsiya beriladi.
4. Keyingi qatordan 6-10 ta o'zbek, ingliz va rus tillarida kalit so'zlar beriladi.
5. Keyingi qatordan asosiy matn umimiy so'zi minimal 2000 ta bo'ladi.
6. Adabiyotlarning to'liq ro'yxati asosiy matndan so'ng alifbo tartibida ko'rsatilishi lozim va havolalar asosiy matnda bo'lishi kerak [1, B.25].
7. Maqolada keltirilgan dalillarning to'g'riligi uchun muallif mas'ul, plagiat holati taqiqlanadi.
8. Web of science, Scopus tizimidagi jurnallardan iqtiboslar olish maqsadga muvofiqdir.

Требования к оформлению научной статьи:

1. Статья принимается на узбекском, английском и русском языках и должна быть оформлена в Microsoft Word шрифтом Times New Roman, размер 12, межстрочный интервал — 1, поля со всех сторон — 2 см. Абзацный отступ — 1,25 см; выравнивание по ширине и переносы слов должны быть включены автоматически.
2. В первой строке справа указываются фамилия, имя и отчество автора; во второй строке — место работы автора, должность, ученая степень и звание, а также e-mail; в третьей строке по центру страницы крупным и жирным шрифтом — название статьи. Эти сведения должны быть приведены на узбекском, английском и русском языках.
3. Ниже дается аннотация на узбекском, английском и русском языках, содержащая не менее 60 слов на каждом языке.
4. Далее приводятся 6–10 ключевых слов на узбекском, английском и русском языках.
5. Далее основной текст: общий объем текста должен быть не менее 2000 слов.
6. Полный список литературы должен быть приведен после основного текста в алфавитном порядке; ссылки должны присутствовать в основном тексте в формате [1, C.25].
7. Автор несет ответственность за достоверность приведенных в статье доказательств; плагиат запрещен.
8. Рекомендуется цитирование журналов из база данных Web of Science и Scopus.

Requirements of the articles submitted:

1. Articles are accepted in Uzbek, English and Russian and must be prepared in Microsoft Word using Times New Roman font, size 12, single line spacing, with 2 cm margins on all sides. First-line indent is 1.25 cm; text should be justified and word hyphenation/line breaks set to automatic.
2. In the first line on the right: the author's surname, given name and patronymic; in the second line: the author's affiliation, position, academic degree and title, and e-mail; in the third line centered on the page: the article title in bold and uppercase (or bold). These details must be provided in Uzbek, English and Russian.
3. Next, provide an abstract in Uzbek, English and Russian of at least 60 words in each language.
4. Next, provide 6–10 keywords in Uzbek, English and Russian.
5. Next, the main text: total word count must be at least 2000 words.
6. The full list of references must appear after the main text in alphabetical order, and citations should appear in the main text in the format [1, P.25].
7. The author is responsible for the accuracy of the evidence presented in the article; plagiarism is prohibited.
8. It is advisable to include citations from journals indexed in Web of Science and Scopus.